

Välittävä kasvatusta ja opetus peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten oppilaiden kokemana

Maarit Hosio

Lectio praecursoria kasvatustieteen väitöskirjaan Välittävä kasvatusta ja opetus peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten oppilaiden kokemana, Turun Yliopistossa 3.12.2021.

Johdanto

Välittäminen nähdään ihmisen perustarpeena. Tarvitsemme niitä, jotka välittävät meistä, samoin kuin niitä, joista me välitämme. Välittäminen voi tarkoittaa jokapäiväisessä puheessa erilaisia asioita. Huolenpitoa, kiintymystä, kiinnostusta. Jopa jostakin pitämistä tai sitä, että ei pidä, ei välitä. Kun puhumme välittämisestä koulussa, puhumme yleensä opettajan välittävästä asenteesta oppilaita tai kouluyhteisöä kohtaan, huolenpidon ja kiinnostuksen sisältyessä myös koulussa ilmenevään välittävään asenteeseen.

Väitöstutkimukseni käsittelee koulussa koetun välittämisen ilmiötä. Tarkastelen tutkimuksessani välittämiseen kuuluvia elementtejä opettajan ja oppilaan henkilökohtaisen suhteen ja opettamistilanteiden tarkastelun kautta. Välittämisen ilmiön moninaisuuden vuoksi on välittämisen käsitettä ollut myös syytä määrittellä. Tutkimukseni osallistuu välittämisen käsitteen ja ilmiön määrittelyyn tarkastellen aihetta käytännönläheisesti: tutkien välittävän asenteen näkymistä koulun arjessa.

Kiinnostukseni aihetta kohtaan heräsi jo toistakymmentä vuotta sitten ollessani opettajana yhtenäiskoulussa. Yläkoululaiset saattoivat puuskahdella ”ei sillä ole väliä” tai ”ei opettaja välitä” kun keskustelimme koulunkäynnin sujumisesta. Ajattelin, että eihän se nyt niin voi olla, opettajienhan kuuluu välittää oppilaista ja oppimisesta. Ajattelin, että kai oppilaatkin sen tietävät. Opettajien työn välittävää luonnetta en epäillyt silloin, enkä epäile nyt tutkimuksen tehtyäänikään. Tutustuin jo työni alkuvaiheessa välittämisen kokemusta tutkineen yhdysvaltalaisen filosofi Nel Noddingsin (2002, 2012) kirjoituksiin. Noddings (2005) on muun muassa pohtinut, mistä voi tietää, että toinen on kokenut välittämistä. Työni aihepiiri rakentuikin Nel Noddingsin (2005) havaintojen myötä oppilaan kokemuksen syntymisen tutkimiseen.

Oppilaiden lisääntynyt tuen tarve ja huoli oppilaiden hyvinvoinnista ovat nostaneet välittämisen ajankohtaiseksi ja tärkeäksi aiheeksi. Tämä tutkimus osallistuu myös keskusteluun oppilaiden hyvinvoinnista, sillä välittävällä asenteella voidaan tukea oppilaan hyväksytyksi tulemisen kokemusta taustasta tai oppilaan erityispiirteistä huolimatta. Välittävä

asenne kuvaa myös opettajan keinoja ja halua huolehtia turvallisesta, oppilaita kunnioittavasta oppimisympäristöstä. Teoreettisen tarkastelun monista näkökulmista huolimatta tutkimukseni lähestymistapa on käytännöllinen: tutkimus kuvaa, miten oppilaita kohdataan välittävästi, ja miten opettaja voi luoda välittävää suhdetta oppilaisiin ja rakentaa koko kouluyhteisön välittävää ilmapiiriä. Tutkimukseni tulosten mukaan välittävän opettaja–oppilas-suhteen perusta on toista huomioivissa kohtaamistilanteissa, joissa oppilas voi kokea opettajan läsnäoloa ja huomioimista. Opettaja on keskittynyt siis oppilaan kuuntelemiseen tai esimerkiksi tervehtinyt oppilasta ystävällisesti. Pieneltäkin tuntuvalta huomaamisella on voinut olla oppilaille suuri merkitys. Opettajasta, joka kulkee oppilaan kuvauksen mukaan ”vaan ohi eikä sano mitään tai edes katso kohti”, saa helposti välinpitämättömän vaikutelman.

Välittävä eetos ja arvot koulun toimintakulttuurissa

Työni teoreettisessa osassa olen tarkastellut välittämistä ja välittävän koulun eetosta monesta näkökulmasta. Eettinen asenne kuvaa arvoihin perustuvia toimintatapoja ja toimintakulttuuria, vaikka emme toimintamme eettisyyttä tiedostaisikaan. Eettisyys on osa opettajan ammattitaitoa (Tirri 2008). Pidän välittävää asennetta eettisenä tapana toimia koulussa, ja eettisistä kysymyksistä tulisi kouluissa keskustella (ks. Husu 2003). Välittävällä tavalla toimivan koulun eetos vaikuttaakin useiden tutkimusten mukaan koulun ilmapiiriin. Henkilökunta on vuorovaikutuksessaan avointa ja halukasta yhteistyöhön. Myös henkilöiden väliset suhteet perustuvat luottamuksellisuuteen (ks. Hamre ym. 2012; Hargreaves 1998; Noddings 2005). Oppilaiden näkökulmasta katsoen on välittävässä koulukulttuurissa kaikilla yhdenvertaiset mahdollisuudet opiskeluun ja valintoihin (Noddings 2012) sekä tasa-arvoiseen kohteluun (Schussler & Collins 2006). Välittävää eetosta ilmentävässä koulussa ollaan myös sitoutuneita koulun toiminnan kehittämiseen (Smith & Strahan 2004).

Tarkastelin tutkimuksessani peruskoulun toimintakulttuurissa vallitsevia arvoja, kuten yhdenvertaisuus ja tasapuolisuus sekä kaikkien lasten yhdenvertaiset mahdollisuudet opiskeluun. Välittävään koulukulttuuriin kuuluvat arvot näkyvät käytännössä monissa tilanteissa. Arvot näkyvät sosiaalisissa tilanteissa ilmenevässä vuorovaikutuksessa, jota tarkasteltiin pääasiassa Jordanin ja Dooleyn (2000), Jordanin (2001), Laven (2009) ja Wengerin (2009) tutkimustulosten avulla. Myös oppilaiden tasa-arvoinen, oikeudenmukainen kohtelu sekä kannustava luokahuoneilmapiiri ovat koulun keskeisiä arvoja. Niiden tarkastelussa olivat keskeisimpinä Caldwellin ja Sholtisin (2008) sekä O’Connorin (2008) tutkimukset. Oppilaan oppimisesta huolehtivan opettamisen tutkimukset antoivat tukea oppimisesta kiinnostuneen opetuksen ymmärtämiselle; tämän aiheen keskeisinä tutkijoina mainittakoon Carr (2005) sekä Richardson ja Fallona (2001).

Sosiokulttuurisuuden tarkastelu, etenkin Laven (2009) ja Wengerin (2009) sosiaalisen oppimisen teoria, antoi runsaasti ajattelemisen aihetta. Ryhmällä on suuri merkitys henkilön kehittymiselle ja oppimiselle. Ihminen on aina jonkin yhteisön tai ryhmän jäsen, joka oppii sosiaalisissa tilanteissa toiminnan, oman ajattelun, tunteiden ja ryhmän arvojen ilmentymisen kautta. Oppiminen koskee koko ihmisen persoonaa, ei pelkästään tiedollisen aineksen lisääntymistä. Oppiessamme toimimaan uusissa tilanteissa tai uusissa tehtävissä, opimme ymmärtämään uusia näkökulmia ja kokonaisuuksia. Voimme kehittyä vasta-alkajasta osajaksi. Laven (2009) ja Wengerin (2009) mukaan jokapäiväinen osallistuminen muokkaa henkilön ymmärrystä ja on siis myös oppimista. Osallistumisen kautta koemme

merkityksellisyyttä, ja identiteettimme voi kehittyä. Siten ryhmän ja ryhmässä toimimisen tukeminen muodostuu opettajan työssä tärkeäksi välittämisen elementiksi.

Minulle itselleni merkityksellinen ja käytännönläheinen oli myös tunnetyön tekemisen näkökulma. Erityisesti Hargreavesin (2000) tutkimustulokset olivat kiinnostavia. Hargreaves pohtii erityisesti hyvää opettajuutta ja siihen kuuluvia tunteita. Hyvä opettaja on tunteva ihminen ja hyvä opettaminen on ladattu positiivisin tuntein. Hyvän opettajan luokkahuoneessa on oppimisen iloa, luovuutta ja haasteita. Tunteet ovat opettamisen ydin, eikä opettaja ole pelkästään oman oppiaineensa asiantuntija. Opettaja tekee tunnetyötä iloitessaan näkyvästi oppilaan saavutuksesta, osoittaessaan myötätuntoa oppilasta kohtaan tai ollessaan kärsivällinen ja kiinnostunut vanhemman kanssa keskustellessaan. Mutta nämä tunteet eivät välttämättä ole opettajan aitoja ja spontaaneja tunteita, vaan niiden esiintuomisella halutaan saavuttaa hyväksi katsottuja päämääriä, kuten välittämisen kokemus tunteen vastaanottajassa. Opettajan tunnetyötä ovat tutkineet muutkin todeten Aholan ynnä muiden (2017) tavoin, että opettajan työ sisältää jatkuvasti tunteiden ennakoimista ja ohjaamista luokan viihtyvyyden kannalta tarkoituksenmukaiseen suuntaan. Opettajan tulee huomioida tunteisiin vaikuttavia asioita ja samalla pyrkiä säilyttämään tilanteen tarkoituksenmukaisuus, vaikkapa työrauha tai innostus. Tunteiden tunnistamisen lisäksi niihin siis pyritään vaikuttamaan.

Opettajan rooli luokkayhteisön hyvinvointia edistävän tunneilmaston luojana ja ylläpitäjänä on keskeinen. Tunneilmaston luominen liittyy keskeisesti luokkahuoneilmapiiriin ja opettajan ja oppilaan välisen luottamuksellisen suhteen syntymiseen. Välittävän, luottamuksellisen suhteen perustana on vuorovaikutuksen onnistuminen. Tutkimukseni teoreettisessa osassa käsitelin myös dialogisuutta ja välittämisen vastavuoroista luonnetta Buberin (1995) ja Noddingsin (2012) näkemysten avulla.

Tutkimus toteutettiin haastattelemalla 51 pääkaupunkiseudun yhdeksäsluokkalaista. Tutkimustulokset on esitetty tarkastellen välittämistä kasvatuksellisten ja opetuksellisten pääsisältöluokkien avulla.

Välittäminen kasvatuksellisissa vuorovaikutustilanteissa

Välittämisen kokemusta kuvattiin syntyvän silloin, kun opettaja huomaa oppilaan ja osoittaa sen myös. Huomio voi olla tervehtiminen, hymy tai pysähtyminen hetkeksi kysymään kuulumisia. Vuorovaikutukseen keskittyminen koettiin välittävänä. Vuorovaikutustilanteet voivat ilmentää myös opettajan tietoista eettistä toimintaa, jolloin opettaja toimii punniten toimintansa seurauksia pyrkien esimerkiksi vaikuttamaan oppilaiden itsetuntoon tai koulutyöhön sitoutumiseen. Myös oppilaasta tai oppilaan hyvinvoinnista huolehtiminen, esimerkiksi oppilaan mielialan seuraaminen, koettiin välittävänä.

Välittämisen kokemuksia syntyy tutkimukseni aineiston mukaan myös silloin, kun opettaja onnistuu luottamusta herättävän suhteen luomisessa oppilaaseen. Yksityisyyden kunnioittaminen, mielipiteiden kuunteleminen ja niiden arvostaminen sekä annettujen lupaus-ten pitäminen ovat keinoja luoda hyvää luottamussuhdetta. Oppilaat korostavat myös, että välittävä suhde syntyy oppilasta huomioivassa ja hyvässä ilmapiirissä. Välittävä opettaja kohtelee oppilaita tasapuolisesti, oikeudenmukaisesti ja arvostavasti.

Välittäminen opetuksessa

Välittäminen liittyy myös opettamiseen kysymyksen ”Miten opettaja opettaa?” kautta. Vastaus tähän kysymykseen löytyy Ferreiran (2001) mukaan opettajan halusta tutustua oppilaan taustaan ja hänen oppimistyyliinsä sekä ottaa nämä asiat opetuksessa huomioon. Opetuksen suunnittelun lähtökohtana tulee pitää opetussuunnitelman sisällöllisten tavoitteiden ja opiskeluun liittyvien tavoitteiden lisäksi myös oppilaiden esiintuomia tarpeita. Hyvän vuorovaikutuksen ja oppilasta arvostavan suhtautumisen elementit liittyvät Beishuizenin ynnä muiden (2001) mukaan myös opettamistilanteeseen. Opettajia kuvataan taitavina opettamaan kaikkia oppiaineita, luokasta huolehtivina, hyviä asioita tekevinä, välittävinä, rauhallisina ja positiivisesti asioihin suhtautuvina.

Opettajat ovat myös sitoutuneita työhönsä ja osoittavat kiinnostuksensa oppilaisiin ja heidän oppimiseensa. Vaatii tietoista läsnäoloa opetustilanteessa, jotta opettajan huomio voi kiinnittyä oppilaiden työskentelyyn. Opettajat hallitsevat tunteensa opetustilanteissa ja auttavat apua tarvitsevia oppilaita. Monet tutkijat, kuten McAllister ja Irvine (2002), Caldwell ja Sholtis (2008), O’Connor (2008) sekä Valiente ynnä muut (2008), ovat todenneet, että oppilaan sitoutuminen opiskeluun ja opiskelutulosten paraneminen ovat yhteydessä opettajan demokraattiseen, oppilaan kokonaisuuden huomioivaan opetustyyliin.

Monipuolinen, tasokas opettaminen antaa oppilaalle mahdollisuuden opiskella turvallisuudessa, kannustavassa luokahuoneilmapiirissä, jossa hänen tarpeensa tunnustetaan ja niihin vastataan. Oppilas voi myös luottaa siihen, että oppitunneilla opetetaan vaaditut ja keskeiset asiat. Opettajan oma kiinnostus opettamista ja oppilaiden edistymistä kohtaan lisää tunteita siitä, että opettaja välittää oppilaiden oppimisesta. Myös opettajan kannustavasti antama palaute ja joustavuus arviointikäytännöissä vahvistavat kokemusta välittämisestä. Onnistuessaan nämä seikat vaikuttavat luokassa ja kouluyhteisössä vallitsevaan ilmapiiriin ja oppilaiden opiskelumotivaatioon.

Lopuksi

Tutkimukseni tulokset kuvaavat koulutyön arkea, jossa välittämisen kokemuksia tuottaneet asiat ovat helposti toteutettavissa. Ilahduttavaa oli huomata, että oppilaille oli muodostunut välittämisen kokemuksia monissa erilaisissa tilanteissa, eikä kukaan haastatelluista ollut kouluaikaanaan jäänyt täysin ilman kokemusta välitetyksi tulemisesta. Tutkimukseni myötä oma käsitykseni välittämisen ilmiöstä koulussa laajeni huolenpidon ja vuorovaikutuksen näkökulmista myös oppimisen ja opetustilanteiden suuntaan. Oppilaat arvostavat sitä, että me koulussa työskentelevät olemme kiinnostuneita heidän oppimisestaan ja olemme valmiita auttamaan ja tukemaan. Toivon, että tulokset auttavat opettajia huomioimaan toimintaansa ja tiedostamaan paremmin oppilaiden välittämiskokemusten merkityksen. Välittävän kasvatuksen ja opetuksen seikkoja tulisi huomioida opettajien perus- ja täydennyskoulutuksissa ainakin siten, että kiinnitettäisiin huomiota opettaja–oppilas-suhteen vuorovaikutuksen kehittymiseen ja opettajan ja oppilaan väliseen vuorovaikutukseen myös oppituntien aikana.

Pääkaupunkiseudun ja suurten kaupunkien kouluja koskettaa tänä päivänä oppilaiden eriytymisen haaste. On alueita, joilla lasten ja nuorten syrjäytymisen vaara on suuri. Koulu ei tietenkään ole ainoa eikä välttämättä oikeakaan paikka hoitaa perheitä koskettavia sosiaalisia ongelmia, mutta kuten Helsingin kaupungin kasvatuksen ja koulutuksen apulaispormestari Nasima Razmyar Helsingin Sanomien haastattelussa 22.9.2021 sanoi, ”koulut ovat syrjäytymisen ehkäisyssä keskeisessä asemassa, sillä siellä henkilökunta näkee nuori-

soa päivittäin.” Yhdyn Razmyarin näkemykseen siitä, että laadukas koulu on ollut Suomen suuri tarina. Toivottavasti koulu on jokaiselle lapselle ja nuorelle samanlainen kuin mitä se on apulaispormestari Razmyarillekin ollut: ”Paikka, jossa kokee, että voi oppia ja menestyä”, johon lisäksi vielä, että paikka, jossa voi kasvaa isoksi turvallisessa, hyväksyvässä ilmapiirissä.

Väitöskirja

Hosio, Maarit 2021. *Välittävä kasvatus ja opetus peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten kokemana*. Turku: Turun Yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8683-5>

Kirjallisuus

- Ahola, Kaisa, Lanas, Maija & Hämäläinen, Anni 2017. Opettaja tukemassa kouluviihtyvyyden ilmapiiriä navigoimalla. *Kasvatus* 48 (4), 288–300.
- Beishuizen, Jos, Hof, Els, Putten, Cornelis, Bouwmeester, Samantha, & Asscher, Jessica 2001. Students' and teachers' cognitions about good teachers. *British Journal of Educational Psychology* 71, 185–201. <https://doi.org/10.1348/000709901158451>
- Buber, Martin 1995. *Minä ja Sinä*. Juva: WSOY.
- Caldwell, Paula & Sholtis, Stephanie 2008. Developing an ethic of care in the classroom. *Kappa Delta Pi Record* 44 (2), 85–89. <https://doi.org/10.1080/00228958.2008.10516501>
- Carr, David 2005. Personal and interpersonal relationships in education and teaching: a virtual ethical perspective. *British Journal of Educational Studies* 53 (3), 255–271. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2005.00294.x>
- Ferreira, Maria 2001. Caring teachers: adolescents' perspectives. *The Journal of classroom interaction* 36, 24–30.
- Hamre, Bridget, Pianta, Robert & Allen, Jonathan 2012. Teacher-student relationships and engagement: conceptualizing, measuring, and improving the capacity of classroom interactions. Teoksessa Christenson, Sandra, Reschly, Amy & Wylie, Cathy (toim.), *Handbook of Research on Student Engagement*. New York: Springer, 365–386. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_17
- Hargreaves, Andy 1998. The emotional politics of teaching and teacher development: with implications for educational leadership. *International Journal of Leadership in Education* 1 (4), 315–336. <https://doi.org/10.1080/1360312980010401>
- Hargreaves, Andy 2000. Mixed emotions: teachers' perceptions of their interactions with students. *Teaching and Teacher Education* 16, 811–826. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(00\)00028-7](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(00)00028-7)
- Husu, Jukka 2003. Real-world pedagogical ethics: mission impossible? *Teacher Development* 7 (2), 311–326.
- Jordan, Judith & Dooley, Cale 2000. *Relational practice in action: A group manual*. Wellesley, MA: Stone Center Publications.
- Jordan, Judith 2001. A relational-cultural model: healing through mutual empathy. *Bulletin of the Menninger Clinic* 65 (1), 92–103. <https://doi.org/10.1521/bumc.65.1.92.18707>
- Lave, Jean 2009. The practice of learning. Teoksessa Illeris, Knud (toim.), *Contemporary theories of learning, learning theorists...in their own words*. London: Routledge, 200–208.

- McAllister, Gretchen & Irvine, Jacqueline 2002. The role of empathy in teaching culturally diverse students, a qualitative study of teachers' beliefs. *Journal of Teacher Education* 53 (5), 433–443. <https://doi.org/10.1177/002248702237397>
- Noddings, Nel 2002. *Educating moral people, a caring alternative to character education*. New York: Teachers College Press.
- Noddings, Nel 2005. *The challenge to care in schools, an alternative approach to education*. New York: Teachers College Press.
- Noddings, Nel 2010. Moral education in an age of globalization. *Educational Philosophy and Theory* 42 (4), 390–396. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2008.00487.x>
- Noddings, Nel 2012. *Philosophy of education*. 3. painos. Boulder, Colorado: Westview Press.
- O'Connor, Kate, 2008. "You choose to care": Teachers, emotions and professional identity. *Teaching and Teacher Education* 24, 117–126. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.11.008>
- Richardson, Virginia & Fallona, Catherine 2001. Classroom management as method and manner. *Journal of Curriculum Studies* 33 (6), 705–728. <https://doi.org/10.1080/00220270110053368>
- Schussler, Deborah & Collins, Angelo, 2006. An empirical exploration of the who, what, and how of school care. *Teachers College Record* 108 (7), 1460–1495. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00700.x>
- Smith, Tracy & Strahan, David 2004. Toward a prototype of expertise in teaching, a descriptive case study. *Journal of Teacher Education* 55 (4), 357–371. <https://doi.org/10.1177/0022487104267587>
- Tirri, Kirsi 2008. Etiikan "uusi tulo" opettajuuteen ja opettajankoulutukseen. Teoksessa Kallioniemi, Arto, Toom, Auli, Ubani, Martin, Linnansaari, Heljä & Kumpulainen, Kristiina (toim.), *Ihmistä kasvattamassa: Koulutus-arvot-uudet avaukset*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura: Kasvatusalan tutkimuksia 40, 215–230.
- Valiente, Carlos, Lemery-Chalfant, Kathryn, Swanson, Jodi & Reiser, Mark, 2008. Prediction of children's academic competence from their effortful control, relationships, and classroom participation. *Journal of Educational Psychology* 100 (1), 67–77. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.100.1.67>
- Wenger, Etienne 2009. A social theory of learning. Teoksessa Illeris, Knud (toim.), *Contemporary Theories of Learning, Learning theorists... in their own words*. London: Routledge, 209–218.

KT Maarit Hosio työskentelee rehtorina Vantaan Kytöpuiston koululla.